

DEMOKRAT PARTİNİN İKTİDARA GELİŞİNDEN STALİN'İN ÖLÜMÜNE KADAR TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ (1950-1953)*

Çağatay BENHÜR*

Öz

Milli Mücadele yıllarından itibaren oldukça iyi dost ve komşu iki ülke olan Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı ile bozulmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşında farklı tutumlar sergileyen ve savaş sonrasında da ayrı yönlerde ilerlemeyi seçen iki ülke arasında geçmişteki iyi ilişkiler yerini çekişme ve gerginliğe bırakmıştır. Dönemin Türkiye'ye göre daha güçlü ülkesi konumunda olan Sovyetler Birliği, Türkiye'ye çeşitli yollarla baskı yapmaya çalışmış ve isteklerini kabul ettirmeyi arzulamıştır.

Tüm Sovyet baskılarına rağmen, Türkiye kararlılığından ve ilerlediği yoldan geri dönmemiştir. Bu arada, Türkiye de 1950 seçimlerinden sonra, uzun süreli Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yerini Demokrat Parti hükümetine bırakmıştır. Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile bir süredir gergin şekilde devam eden Türk-Sovyet ilişkilerinde önemli bir değişiklik olmamış, Türkiye dış politikadaki kararlılığından vazgeçmemiştir. 1953 yılında Stalin'in vefatı ve değişen Sovyet dış politikaları neticesinde iki ülke ilişkilerinde yeni bir sayfa açılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 yılından, Stalin'in vefat ettiği 1953 yılına kadarki Türk-Sovyet siyasi ilişkileri kronolojik olarak mercek altına alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Adnan Menderes, Celal Bayar, Demokrat Parti, Stalin, Türk-Sovyet

TURKISH-SOVIET RELATIONS FROM THE DEMOCRATIC PARTY COMING TO POWER UNTIL THE DEATH OF STALIN (1950-1953)

* Bu çalışma, Çağatay Benhür tarafından yapılmış olan; *Stalin Dönemi Türk-Rus İlişkileri (1924-1953)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2008'in ilgili bölümünün düzenlenmesi ile oluşturulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Konya/Türkiye.
cag1974@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0962-9038
Makalenin Gönderilme Tarihi: 23 Ağustos 2017
Makalenin Kabul Tarihi: 29 Eylül 2017
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25 Ekim 2017

Abstract

The relations between Turkey and the Soviet Union, who were two allies and good neighbors since the years of the National Struggle, have started to deteriorate with the advent of Second World War. Initially the two countries have chosen different paths during and after the Second World War, had their historical positive bilateral relations replaced by contention and tension. The Soviet Union, which was relatively a more powerful country of that period, had tried to pressure its interests and policies onto Turkey in various ways. Despite all the Soviet repression, Turkey has not reversed from its determination and its national approach. Meanwhile, after the 1950 elections in Turkey, the long-standing Republican People's Party's power has collapsed in favor of Democratic Party government. During the legislative power of Democratic Party, tense Turkish-Soviet relations has not significantly changed, moreover Turkey has not abandoned its determination of her foreign policy. In 1953, after the death of Stalin and with ever changing Soviet policies a new page had been opened for the bilateral relations. In this research, Turkish-Soviet political relations will be examined in chronological order from 1950, when the Democratic Party came into power, to 1953, until Stalin passed away.

Keywords

Adnan Menderes, Celal Bayar, Democratic Party, Stalin, Turkish-Soviet

GİRİŞ

Yakın coğrafyaları yurt edinen Türk ve Rusların, tarihi seyir içerisinde temasa geçmeleri çok uzun sürmemiştir. Çatışma, ticaret, kültür aktarımı vb. bilindik yollarla başlayan ve çoğunlukla rekabetçi bir yapıda gelişen karşılıklı ilişkiler, ilk günden günümüze yoğun bir şekilde devam etmiştir.

Rusların milletleşme ve yayılma sürecinden¹ çok önceleri; tarih sahnesinde bulunan ve devletler kuran Türklerin, nispeten duraksadığı dönemde, karşımıza gelişen ve genişleyen bir Rusya çıkmaktadır. Rusların yayılma sahasının önemli bir kısmı Türk soylu halklar ve eski Türk toprakları üzerine olmuş, nihayetinde geniş bir Türk-Rus sınır hattı ortaya çıkmıştır.

Türk ve Rus devletleri arasında ilk resmi temas; 1492 yılında Rus elçilik heyetinin İstanbul'u ziyaretine atfedilmektedir². Bu tarihten sonra giderek büyüyen Rusya karşısında, özellikle XVIII ve XIX. yüzyıllarda duraksayan ve gerileyen bir Türk devleti görülmektedir. XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar olan süreçte birçok kez Türk-Rus savaşları yaşanmış, bu çatışmalar çoklukla da Rusların galibiyetiyle neticelenmiştir³.

XX. yüzyılın başında, Birinci Dünya Savaşı'nda farklı kutuplarda yer alan Türk ve Ruslar, yine sıcak çatışmaya girmişlerdir. Bu kez savaşın ortasında, Rus Çarlığı "ihtilal" ile yıkılmış, Türk-Rus cephesi sona ermiştir⁴. Kısa süre önce cephede karşı karşıya gelen Türk ve Ruslar, aşağı yukarı aynı dönemlerde işgalciler ve monarşi taraftarlarına karşı kurtuluş mücadelesi vermişlerdir. Bunun neticesinde de 1920'li yılların başında yakın ilişkiler kurmuşlardır. Türk Milli Mücadelesinin en önemli destekçilerinden birisi dönemin (Sovyet) Rusya'sı olmuştur⁵.

Rusya'da Çarlığın ardılı Sovyetler Birliği, Anadolu da ise Osmanlı Devleti'nin ardılı Türkiye Cumhuriyeti kısa aralıklarla kurulmuş ve komşu iki devlet arasında sıcak ilişkiler geliştirilmiştir. Art arda gelen antlaşmalar, geliştirilmeye çalışılan ortak politikalar neticesinde, 1939 yılında İkinci Dünya Savaşının çıkışına kadar Türk-Sovyet ilişkilerinde doruk noktaya ulaşılmıştır.

1 Eylül 1939 tarihinde İkinci Dünya Savaşının başlaması ile Türkiye ve Sovyetler Birliğinin yolları farklılaşmaya başlamıştır. Savaşın 1941 Haziranına kadar olan döneminde, Nazi Almanyası ile işbirliği içerisinde, batı

¹ Rusların milletleşme ve yayılma süreciyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, s. 5-18.

² Halil İnalçık, *Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700, Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu*, s. 25.

³ Salih Yılmaz- Abdullah Yakşi, *Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri*, *TYB Akademi Dergisi XVII* (Mayıs 2016), s. 13-17.

⁴ Allan K. Wildman, *The End of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers' Revolt (March-April 1917)*, s. 295.

⁵ Salâhi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Cilt II, s. 56-57.

komşularına karşı (özellikle Baltık ülkeleri ve Finlandiya'ya) saldırgan bir tutum izleyen Sovyetler Birliğinin bu tavrı, tarafsızlık ilkesini benimseyen Türkiye hükümetince hoş karşılanmamıştır.

22 Haziran 1941 tarihinde Nazi Almanyası'nın başlattığı Barbarossa Harekâtı ile İkinci Dünya Savaşındaki pozisyonu değişen Sovyetler Birliği'nin, Türkiye'ye karşı olan yaklaşımında da farklılıklar ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği, saldırı altında olduğu ve topraklarının işgale uğradığı dönemlerde, müttefikleri ile yaptığı görüşmelerde, Türkiye'nin savaşa dâhil olarak doğu cephesinde kendi yükünü azaltması konusunda ısrarcı olmuştur. Bu dönemde, Türkiye'nin aktif tarafsızlık politikasını sürdürme isteği Türk-Sovyet ilişkilerinde zaman zaman gerginliğe sebep olmuş, iki devletin uluslararası politikalarında ayrışmalar daha da belirginleşmeye başlamıştır.

Müttefiklerin savaşı lehine çevirdiği dönemlere bakıldığında, Sovyetlerin Türkiye'nin savaşa girmesi konusundaki ısrarı azalmış, hatta Türkiye savaş sonrası ortaya çıkacak pastanın paylaşımında Sovyet karşıtı bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. Denge politikası ve tarafsızlık ilkesinden taviz vermeyen Türkiye ise Sovyetlerin bu yaklaşımını anlamış ve batı bloğu ile yakınlaşmasını hızlandırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, karşımızda, çatışmaya girdiği zamankinden çok daha geniş bir alanı etkileyen Sovyetler Birliği vardır. Savaş sonrasında Doğu Avrupa ve Balkanlarda kazandığı nüfuzu Türkiye üzerinde de kullanmak isteyen Moskova hükümeti; işi Kars ve Ardahan'ı isteyecek boyutlara getirmiş ve karşısında her ne pahasına olursa olsun ret cevabı veren bir Türkiye bulmuştur⁶. Bu durum iki ülkenin soğuk savaş döneminde alacağı pozisyonun da bir göstergesi olmuş, Sovyetler Birliği ileride kurulacak Varşova Paktı'nın lokomotif ülkesi olurken, Türkiye ise tercihini batı bloğu ve NATO'dan yana kullanmıştır⁷.

İkinci Dünya Savaşının getirdiği uluslararası sorunlar ile boğuşan Türk hükümeti, 1946 yılında gerçekleşen seçimler ile Türkiye Büyük Millet Meclisine farklı partilerden milletvekili göndermiş, Türk Demokrasi tarihine en çok vurgu yapılan çok partili hayata geçiş süreci başlamıştır. Bir sonraki 1950 seçimlerinde ise uzun yıllar süren tek parti iktidarının yerini Demokrat Parti hükümeti almıştır⁸. Dünyanın pek çok bölgesinin, İkinci Dünya Savaşının yıkıcılığıyla kavrulduğu bir dönemde, Türkiye'nin demokrasiyi geliştirme çabaları, Türk-Sovyet ilişkilerinin rotasının çizilmesinde de etkili olmuştur.

⁶ Mehmet Seyfettin Erol, *Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi, Türk Dış Politikasında 41 Kriz: 1924-2014*, s. 59.

⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 629.

⁸ Sema Dülger, *Dünden Bugüne Devletin Zirvesindekiler*, s. 117.

Çalışmanın ilerleyen kısımlarında, Demokrat Partinin iktidara geldiği 1950 Mayısından, Stalin'in vefat ettiği (3 Mart) 1953 yılının sonuna kadarki Türk-Sovyet siyasi ilişkileri kronolojik olarak aktarılmaya çalışılacaktır. Çalışmanın hazırlanmasında; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan belgelerden, Cumhuriyet, İzvestiya, Pravda, Vatan, Ulus, Zafer gazetelerinden ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın amacı, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar uzun soluklu devam eden Türk-Sovyet dostluğunun, savaşın hemen ardından, gerek yeni Sovyet politikaları gerekse yeni Türk hükümetinin yaklaşımından ne şekilde etkilendiğini ortaya koymaktır. Bu amaca uygun olarak Türkiye'de 1950 seçimleri sonrasında başlayarak, Stalin'in ölümü ve hemen sonrası döneme kadar olan süre ele alınacaktır. Stalin'in vefatından kısa bir süre sonra Sovyet politikasından görülen ciddi değişiklikler kapsamın bu şekilde sınırlandırılmasında etkili olmuştur.

1950 SEÇİMLERİ SONRASI TÜRK SOVYET İLİŞKİLERİNDEKİ GELİŞMELER

Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle Türk iç politikasında bazı hareketlilikler yaşanmaya başlamıştır. Bunlardan Türk-Sovyet ilişkileriyle alakalı olanları kronolojik olarak sıralamak gerekir ise Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'ın ilk icraatlarından birisi, o zamana kadar devam ettiği iddia edilen komünist tehdidine karşı memleketin emniyetinin nasıl sağlanacağını araştırmaya başlaması olmuştur. Ayrıca komünistlerin Demokrat Partiye girmeleri de engellenmeye çalışılmıştır⁹. 5 Ağustos 1950 tarihinde İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, komünizm aleyhine bir toplantı düzenlemiş¹⁰ bu durum Sovyetler Birliği basınında tepkiyle karşılanmıştır¹¹.

Bu arada 11 Ağustos 1950 tarihinde Bulgaristan, 250 bin Türkü sınır dışı edebileceği açıklamasını yapmıştır. Bu açıklamanın kamuoyunda genel değerlendirmesi, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi ve NATO ile yaklaşması sebebiyle Sovyetler Birliğinin bir adımı olduğu şeklindedir¹². Bulgaristan'ın bu çıkışına belki de bir tepki anlamında, 25 Ağustos 1950 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı komünizm aleyhine bir fetva yayınlamıştır¹³.

Bu noktada, dış politikada Menderes döneminin 3 unsurundan bahsetmek yararlı olacaktır. Bunlar: Sovyet yayılmacılığının önlenmesi, batı ile

⁹ Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi*, s. 94.

¹⁰ *Cumhuriyet*, 05. 08. 1950.

¹¹ *İzvestiya*, 07. 08. 1950.

¹² *Zafer*, 12. 08. 1950.

¹³ *Zafer*, 26. 08. 1950.

ekonomik ve siyasi alanlarda ortak işbirliği, Kıbrıs'ın taksimi şeklindedir¹⁴. Görüldüğü gibi Menderes hükümeti döneminde Sovyetler Birliğinin yayılmasının önlenmesi, Türk Dış Politikasının ilkelerinden birisi haline getirilmiştir.

Celal Bayar, cumhurbaşkanı sıfatıyla ilk TBMM açış nutkunu 1 Kasım 1950 tarihinde gerçekleştirmiştir. İç politika konularına ağırlık verilen nutukta Sovyetler Birliği ile ilgili olarak sadece: “Sovyetler Birliği ile iyi olmasını temenni ettiğimiz münasebetlerimizde geçen seneye nazaran bu sene de herhangi bir değişiklik yoktur” cümlesi mevcuttur¹⁵. Bayar'ın nutkunda, Sovyetler Birliği ile ilgili kısım, İnönü'nün son iki yıldaki nutuklarının neredeyse aynısıdır. Bu da bize Türkiye'deki iktidar değişikliğinin, Sovyet politikası ile ilgili gidişatı 1950 yılı içerisinde değiştirmediyi gösteren parametrelerden birisidir. Bu şekilde gelişen olaylarla 1950 yılı sona ermiş ve 1951 yılına girilmiştir.

1951 YILI VE TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

1951 yılında çalışmamızı ilgilendiren olaylar dizisi, 14-21 Şubat tarihleri arasında İstanbul'da ikinci kez bir araya gelen ABD Orta Doğu Misyon Şefleri toplantısıyla başlamıştır. Bu buluşmada Türkiye'nin NATO'ya üye olması ile ilgili konular konuşulmuştur¹⁶.

20 Şubat 1951 tarihinde ise Rus yazarların kitaplarının okul kütüphanelerinden çıkarılması kararı alınmıştır¹⁷, tahmin edileceği üzere bu durum Sovyetler Birliğince şiddetli tepkiyle karşılanmıştır¹⁸. 1951 Şubatında meydana gelen bir diğer gelişme, ABD'nde yayımlanan “Türkiye'nin Batıya Bağlanmayı Sürdürme İradesi ve Yeteneğini, Savaş Durumunda Türkiye'nin Hareket Tarzını Önceden Hesaplama” adlı ABD Ulusal Haber Alma Tahmin Raporudur. Bu raporda; Türk-Sovyet ilişkileri incelenerek, Türkiye'nin neden ve nasıl Sovyetlere karşı koyacağı yolunda yargılarda bulunulmuştur. Amerikalıların düşüncesine göre Türkiye, Sovyet karşıtıdır ve onlardan gelebilecek her türlü saldırıya mukavemet edecek güçtedir¹⁹.

1951 yılı Türk-Sovyet ilişkilerine kronolojik olarak devam etmek gerekir ise 16 Nisan 1951 tarihinde Ankara Üniversitesi Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi Rus Dili bölümü asistanlarından Hasan Fehmi Bıçakçı, komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştır²⁰.

¹⁴ Zeki Kunalalp, *Sadece Diplomat*, s. 96.

¹⁵ Özel Şahingiray, *Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1920-1953*, s. 404.

¹⁶ Cüneyt Akalın, *Soğuk Savaş ABD ve Türkiye 1*, s. 346.

¹⁷ *Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi*, s. 150.

¹⁸ *Pravda*, 22. 02. 1951.

¹⁹ Raporun tamamı için bkz. Cüneyt Akalın, *age.*, s. 329-330.

²⁰ *Cumhuriyet*, 17. 04. 1951.

13 Mayıs 1951 tarihinde ise ABD, müttefiklerine Türkiye'nin NATO'ya alınmasını önermiştir²¹. ABD'ne göre Türkiye zaten İngiltere ve Fransa ile ittifak halindedir ve NATO'ya girmesi için herhangi bir engeli yoktur²². 23 Temmuz 1951 tarihinde Amerikan Filosu İstanbul'u ziyaret etmiş²³, bu durum ABD'nin Türkiye'yi NATO yolunda desteklediği şeklinde yorumlanmış ve bu ziyaret Sovyet basınında Türkiye'nin ABD tarafından ele geçirildiği şeklinde yankı bulmuştur²⁴.

26 Temmuz 1951 tarihinde Nazım Hikmet vatandaşlıktan çıkarılmış²⁵, bu durum da Sovyet basınında tepkiyle karşılanmıştır. 23 Ağustos 1951 tarihinde ise Çekoslovakya'nın komünist yönetimle gösterdiği ivme ve başarıların grafik ve istatistiklerle İzmir Fuarındaki Çek Pavyonunda sergilenmesi üzerine, Çekoslovak Pavyonu komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılmıştır²⁶.

Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınması, NATO Konseyinin Otowa toplantısında 20 Eylül 1951de kabul edilmiştir²⁷. Bunu takip eden süreçte, 17 Ekim 1951 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya iltihakını öngören protokol Londra'da imzalanmıştır²⁸. Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin NATO'ya üyeliği yolunda atılan somut adımlar olmuşlardır. Türkiye'nin NATO'ya girişi, Sovyetler Birliği tarafından hoş karşılanmamıştır. Sovyetler Birliği bu tavrını, 3 Kasım 1951 de Türkiye'ye verdiği nota ile göstermiştir. Sovyetlere göre Türkiye'nin NATO'ya girmesi demek Sovyetler Birliği'nin çembere alınması demektir. Sovyet notasında ayrıca, Türkiye'nin Atlantik bloğu ile coğrafi bir ilgisinin olmadığı ve bu nedenle NATO'ya girmesinin çok manasız olduğu vurgulanmıştır: "...Türkiye'nin Atlantik Bloğuna katılmaya daveti, emperyalist devletlerin Sovyet Rusya sınırında tecavüzkâr amaçlarla askerî cephenin kurulması için Türk topraklarını kullanmak istediğinden başka bir anlama gelemmez"²⁹.

Görüldüğü üzere, Sovyetler Birliği, Türkiye'nin NATO'ya üye olmasını hiç istememektedir. Sovyetler Birliğine göre Türkiye, Amerika'nın ve onun müttefiklerinin dümen suyunda hareket etmektedir. Sovyetler Birliği her ne kadar karşı çıkarsa çıksın, önceki ilişkiler ne şekilde olursa olsun, 1951 yılı itibarıyla Türkiye istikametini batı bloğuna çevirmiştir.

²¹ İsmail Soysal, *Türk Dış Politikası İncelemeler İçin Klavuz 1919-1993*, s. 66.

²² *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 239.

²³ *Zafer*, 24. 07. 1951.

²⁴ *Pravda*, 26. 07. 1951.

²⁵ *Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi*, s. 151.

²⁶ *Vatan*, 24. 08. 1951.

²⁷ İsmail Soysal, *age.*, s. 66.

²⁸ *Türkkaya Ataöv, Amerika NATO ve Türkiye*, s. 208.

²⁹ *Cumhuriyet*, 04.11.1951. Ayrıca bkz. Ahmet Suat Bilge, *Güç Komşuluk-Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964*, s. 335.

Türkiye, Sovyet notasına 12 Kasım 1951 tarihinde cevap vermiştir. Türkiye yanıtında: NATO'nun bir savunma teşkilatı olduğunu, Türkiye arazisinin herhangi bir saldırıda üs olarak kullanılmasının söz konusu olmayacağını belirttiikten sonra, 'Sovyetler Birliğini ima ederek', Türkiye'nin millî istiklalini ve toprak bütünlüğünü tehdit eden taleplerle karşılaştığını bildirmiştir³⁰.

NATO meselesi ve Türk-Sovyet karşılıklı nota trafiğinden sonra bir diğer gelişme de 2 Kasım 1951 tarihinde Mihri Belli, Savim Tarı, Dünder Baştınar ve diğer bazı sosyalistlerin komünist parti kurma suçlamasıyla tutuklanmasıdır³¹. 16 Kasım 1951 tarihinde de Behice Boran, komünist faaliyetler gerçekleştirdiği gerekçesiyle üniversitedeki görevinden uzaklaştırılmıştır³².

1 Kasım 1951 de TBMM açış konuşmasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Sovyetler Birliği ile ilgili herhangi bir konuya değinmemiştir. Notalardan bile bahsedilmeyişi bir bakıma Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerine artık eskisi gibi önem vermediği yahut da batı bloğu ile yaklaşması sonrasında kendisini çok daha güvende hissettiği şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin NATO konusundaki tutumuna ilişkin tavrında ısrar eden Sovyetler Birliği, 30 Kasım 1951 tarihinde Büyükelçi Lavrişev³³ aracılığıyla ikinci bir nota vererek protestosunu sürdürmüştür. Bu notada en dikkat çekici nokta, Sovyetler Birliğinin, NATO'nun saldırgan tutumundan doğacak sorunlulukların Türkiye'ye ait olduğunu söylemesidir. Anlaşılacağı üzere bu üstü kapalı bir tehdittir fakat bu uyarı, Türkiye'nin hareket tarzında bir değişikliğe neden olmayacaktır.

Türkiye, Sovyetler Birliğinin 30 Kasım 1951 tarihli notasına cevap vermeme kararı almıştır. Bunun nedenini Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü şöyle açıklamaktadır: "... Bizim Atlantik Paktı'na girmekten vazgeçtiğimizi, kendi güvenliğimizi ve hür demokratik devletlerin güvenliğini mümkün mertebe arttırmaktan vazgeçtiğimizi ifade etmedikçe, Sovyetler Birliği'ni tatmin etmeye imkân yoktur...". Yine 19 Aralık 1951 de bir diğer açıklamasında Köprülü: "... Sovyet Rusya ile münasebetlerimiz üzerinde fazla durmayacağım. Zira bu komşumuzun şu sıralarda bize karşı sınır harbine kuvvet verdiğini müşahâde buyurmuşsunuzdur. Her türlü kötü niyetlerden arî fakat kararlı ve dürüst siyasetimizin verdiği vicdan rahatlığı, ananevi sınır kuvvetimizi bir kat daha arttırmaktadır..." diyerek

³⁰ Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, s. 309.

³¹ Cüneyt Akalın, *age.*, s. 347.

³² *Vatan*, 17. 11. 1951.

³³ Tam adı Aleksandr Aleksandroviç Lavrişev (1912-1976). Sovyet Diplomat. 1940-44 yıllarında Bulgaristan, daha sonra Berlin ve Sovyet Dışişleri Balkan Dairesinde çalışmıştır. 1948- 1954 yılları arasında Sovyetler Birliğinin Ankara Büyükelçiliği görevini yürütmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. K. A. Zaleskiy, *İmperiya Stalina*, s. 266.

Türk-Sovyet ilişkilerinin geldiği noktayı özetlemektedir³⁴. 1951 yılı yerini 1952 ye bırakırken gerçekleşen olaylar yukarıda ana hatları ile vermeye çalıştıklarımız gibidir.

1952 Yılı ve Türk-Sovyet İlişkileri

28 Ocak 1952 tarihinde Sovyetler Birliği, Türkiye'ye verdiği bir nota ile önceki isteklerini tekrarlamışsa da Türkiye bu notaya cevap verme gereği duymamıştır³⁵.

18 Şubat 1952 tarihinde ise TBMM'nde onaylanmasının ardından Türkiye'nin NATO üyeliği resmiyet kazanmıştır³⁶. Bu durum Sovyetler Birliği cephesinde tepkiyle karşılanırsa da sonuçta bir şey değişmemiştir³⁷. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasında en büyük destekçisi ABD olmuştur³⁸.

1952 yılının yaz mevsimine gelindiğinde, 13 Haziran 1952 tarihinde, "Fikir İşçileri Kanunu" kabul edilmiştir³⁹. 17 Haziran 1952 de ise Türkiye Sosyalist Partisinin bazı üyeleri, gizli komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle tutuklanmıştır⁴⁰. Temmuz ayına kadar devam eden bu seri tutuklamalar, zaman zaman Sovyet basınına da yansımış, Türkiye demokrasi ve fikir özgürlüğü karşıtlığı, Amerikan uşaklığı ile suçlanmıştır⁴¹. 31 Temmuz 1952 tarihinde ise Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (kısa adıyla Türk-İş) Ankara'da kurulmuştur⁴². Bu gelişme, Sovyetler Birliği'nce olumlu karşılanmış, Sovyet işçileri örgütlenen Türk işçilerini tebrik etmiştir⁴³.

³⁴ Ahmet Suat Bilge, *age.*, s. 336.

³⁵ Kâmuran Gürün, *age.*, s. 309.

³⁶ Yusuf Sarıncay, *Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Türkler*, C. XVI, s. 923. Türkiye 18 Şubat 1952 de TBMM'nin onayı ile NATO'ya üye olduysa da tam üyelik sıfatını, 20-25 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Konseyinin Lizbon'da yaptığı toplantı sonrası kazanmıştır.

³⁷ Sovyet tepkisinin ayrıntıları için bkz. dönemin Sovyet Basını. "... Türkiye ve Yunanistan, temel doğu-batı ekseninin üzerindeki stratejik bir bölgede yer almaktadırlar. Savaş kabiliyeti yüksek çok büyük askeri kuvvetlere sahip birer devlet olarak Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütüne başvurumaktadırlar. Bu yeni savaş kıskırtıcısını cezbeden husus Türkiye'nin Sovyet Rusya ve Bulgaristan ile ortak sınırının bulunmasıdır..." *Pravda*, 20. 02. 1952.

³⁸ Türkiye'nin NATO ya üye olmasından sonra ABD yetkililerinin düşüncesini içeren şu metin oldukça ilgi çekicidir: "...Müdahalemiz olmasaydı Yunanistan Rusya'nın kuklası olacaktı... Sovyet Bayrağı Doğu Akdeniz'de dalgalanacaktı; Yunanistan düşmüş olsaydı, Türkiye'de onu izleyecekti. Kuzey Yunanistan'da süren haydutlar savaşının gelişimi olsa olsa komünistlerin konumlarını bir başka ileri götürme girişimidir. Bu tehdit ortadan kaldırılmadıkça, güvenlik açısından bir unut işiğil olamaz. Bu yüzden düzen sağlamak üzere Yunan hükümetine yardım bizim politikamız olmakla birlikte, bu sorumluluğumuzu daha da artırdı. Biz kendi açımızdan, tüm bölgedeki etkimizi korumakta kararlıyız... Çünkü bölgenin hem iletişim hatlarının kesişme alanı hem de petrol kaynağı olarak bölgenin stratejik önemini sürdürdüğüne inanıyoruz". FRUS, The Pentagon Talks C. V. den aktaran Cüneyt Akalın, *age.*, s. 300-301.

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi, s. 155.

⁴⁰ *Zafer*, 18. 06. 1952.

⁴¹ 19 Haziran 1952 den itibaren Temmuz 1952 sonuna kadar bu konu ile ilgili haberler zaman zaman Sovyet basınına yansımıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Dönemin *İzvestiya* ve *Pravda* Gazeteleri.

⁴² *Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi*, s. 155.

⁴³ *Pravda*, 02. 08. 1952.

5 Ekim 1952 deki beyanatında ise Stalin, NATO'yu kuran ve üye olan ülkeleri Sovyet karşıtı olmak ve Sovyetler Birliğini yok etmek istemekle suçlamıştır⁴⁴.

1 Kasım 1952 tarihli TBMM açış nutkunda da, bir önceki yıl olduğu gibi Bayar, Sovyetler Birliği ile alakalı herhangi bir konuya değinmemiştir. Bu durumu, Türk-Sovyet ilişkilerinin yeni bir durgunluk dönemine girdiği şeklinde değerlendirmemizde bir sakınca yoktur. Türk-Sovyet ilişkileri açısından çok durgun denebilecek bir yıl olan 1952 senesi, yerini 1953'e yukarıda vermeye çalıştığımız olaylarla devretmiştir.

STALİN'İN ÖLÜMÜ VE 1953 YILINDA TÜRK-SOVYET İLİŞKİLERİ

23 Ocak 1953 tarihinde Türk basınında Sovyetler Birliğinin Orta Doğu'da birtakım gayretler içerisinde olduğuna dair yazılar yayınlanmıştır⁴⁵. Konumuzu dağıtmamak amacıyla detaylarına girmek istemesek de en kısa şekliyle şunu belirtmemizde fayda vardır ki, özellikle 1950 yılından itibaren Sovyetler Birliğinin, Ortadoğu ve Arap Yarımadasındaki faaliyetlerinde ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Hatta Türkiye, zaman zaman Arap ülkelerini Sovyet tehdidine karşı uyararak ihtiyacı bile hissetmiştir⁴⁶.

Bu arada, 28 Şubat 1953 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan Antlaşması (Ankara Antlaşması) imzalanmıştır. Buna göre ilgili devletler kendilerine herhangi bir saldırı olduğunda, istişare ve işbirliği kararı almışlardır⁴⁷. Balkan Antlaşması imzalanırken, Türkiye'nin BM delegesi Selim Sarper de yaptığı açıklama ile Türkiye'nin Kore meselesi hakkında Sovyet görüşlerini beklediğini söylemiştir⁴⁸.

Bu arada Ankara'da üzücü bir hadise yaşanmış ve bu olay ulusal basın da kendisine yer bulmuştur. 2 Mart 1953 de meydana gelen hadise; Ankara'daki Sovyetler Birliği Elçiliği kâtiplerinden birisinin 10 yaşlarındaki İvan adındaki oğlunun, elçilik binasının üçüncü katından düşerek yaralanması ve Numune Hastanesine kaldırılmasından ibarettir⁴⁹.

5 Mart 1953 günü ise Sovyetler Birliği lideri Stalin'in hayata gözlerini yumduğu tarihtir⁵⁰. Stalin'in sağlık durumu Türk basınında ilk olarak 5 Mart 1953 tarihli gazetelerde *Rus Mareşali Stalin Koma Halinde* başlığı ile verilmiştir⁵¹. Habere göre Stalin, 2 Mart gecesi beyin kanaması ve ardından

⁴⁴ Mehmet Saray, *age.*, s. 137.

⁴⁵ *Ulus*, 23. 01. 1953.

⁴⁶ SSCB'nin Ortadoğu faaliyetleri ve buralarda zaman zaman Türkiye ile yollarının keşiştiği noktalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, s. 40-55.

⁴⁷ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, s. 731-734.

⁴⁸ *Ulus*, 28. 02. 1953.

⁴⁹ *Ulus*, 02. 03. 1953.

⁵⁰ Gustav Hilger – Georg Von Rauch, *Lenin-Stalin İstoriçeskiye Silueti*, s. 296.

⁵¹ *Ulus*, 05. 03. 1953.

felç geçirmiş ve komaya girmiştir. 4 Mart tarihinde gelindiğinde, Stalin'in koma halindeki vücudunda çeşitli komplikasyonlar meydana gelmeye başlamıştır. Özellikle teneffüs problemi Sovyet liderin en kritik sorunu hale gelmiştir.

Stalin'in sağlık durumunun kritik olduğu saatlerde, Sovyet yetkililerin ülke genelinde "birlik olma, parti etrafında kenetlenme" çağrıları yapması da dikkat çekicidir. Türkiye'de Anadolu Ajansı, 5 Mart 1953 tarihinde sabaha karşı 3. 30'da Moskova'dan aldığı habere istinaden bir açıklama yapmıştır. Buna göre Stalin, Moskova saatiyle 21. 50'de hayatını kaybetmiştir.

6 Mart 1953 tarihinde yas nedeniyle bayrakları yarıya inen Ankara'daki Sovyet Elçiliğinde açılan taziye defterini; İsmet İnönü, Kasım Gülek, Cumhurbaşkanlığını temsilen Nurullah Tolon ve Başyaver Kurmay Albay Nurettin Alpkartal ve Dışişleri Bakanlığını temsilen de Büyükelçi Cevat Açıkalın imzalamışlardır⁵².

8 Mart 1953 tarihinde ise Cevat Açıkalın, Korgeneral Fevzi Mengüç ve Kurmay Albay Nurettin Alpkartal'dan oluşan Türk heyeti, 9 Martta 1953 saat 12:00'de yapılacak olan cenaze töreni için Moskova'ya gitmiştir⁵³. Oldukça görkemli geçen cenaze töreninden sonra Stalin, Kızıl Meydan'da Lenin'in mozolesinin yanına defnedilmiştir⁵⁴.

Stalin'in ölümünden sonra, Sovyetler Birliğinde Malenkov Başbakan, Mareşal Beria, Molotov ve Bulganin Başbakan Yardımcıları olmuşlardır. Mareşal Beria aynı zamanda İçişleri Bakanlığı, Molotov Dışişleri Bakanlığı ve Bulganin de Harp Bakanlığı görevlerini üstlenmişlerdir.

Çalışmamız boyunca vermeye çalıştığımız Türk-Sovyet ilişkilerinde, Stalin öldükten sonra finali, 30 Mayıs 1953 tarihli Molotov imzalı nota oluşturmuştur. Önemi nedeniyle tümünü vermek istediğimiz nota şöyledir: *"Son zamanlarda Sovyetler Birliğinin komşu devletlerle münasebetleri meselesi ile meşgul olan Sovyet Hükümeti, diğer meseleler arasında Sovyet-Türk münasebetlerinin durumuna da dikkat atfetmiştir.*

Bilindiği gibi, 1925 tarihli Sovyet-Türk muahedесinin sona ermesi ile alakalı olarak, Sovyet-Türk münasebetlerinin tanzimi meselesi birkaç sene evvel iki devlet mümessillerinin resmi görüşmelerinde mevzubahis edilmişti. Bu görüşmelerde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Türkiye'ye karşı bazı toprak iddiaları ve aynı vechile Sovyet Hükümetinin, Sovyetler birliği emniyetine Karadeniz Boğazları cihetinden gelebilecek tehdidin bertaraf edilmesine müteallik mülahazaları da yer almış bulunuyordu. Türkiye Hü-

⁵² Ulus, 07. 03. 1953.

⁵³ Ulus, 09. 03. 1953.

⁵⁴ Stalin'in cenaze görüntüleri için bkz. http://www.izlesenevideo.com/vidyo/izleindir/LkKpiU7atZo/Stalin_funeral. (10.04. 2017).

kümeti ve içtimai mahafili bunları teessürle karşılamış ve bu da Sovyet-Türk münasebetleri üzerinde tesirini göstermekten hali kalmamıştı.

İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tesisi namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye'ye karşı toprak iddialarından sarf-nazar etmeyi mümkün telakki etmişlerdir. Boğazlar meselesinde Sovyet Hükümeti bu mesele hakkındaki eski noktalarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliğinin Boğazlar cihetindeki emniyetini Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye içinde kabule şayan şartlar altında temin etmeği mümkün addetmektedir. Bu suretle, Sovyet Hükümeti Sovyetler Birliğinin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder"⁵⁵.

Sovyetlerin notası dikkatle incelendiğinde satır aralarında fark edilen noktalar; klasik Sovyet Dış Politikası unsurlarının yine kullanılmış olduğu ve İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişen olaylarda Türkiye'ye de sorumluluk yüklenmek istendiği yönündedir. Aynı şekilde, notada toprak taleplerinden bahsederken, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet Cumhuriyetleri sanki kendi başlarına bu tip kararlar alabilirmiş gibi gösterilirken, Boğazlar meselesi de yine muallâkta bırakılmıştır⁵⁶. Buna rağmen Stalin'in ölümünün üzerinden fazla bir zaman geçmeden Sovyetler Birliği'nin bu tarzda bir girişim gerçekleştirmesi, Stalin'den sonra Sovyet yönetiminde başlayan kendini yargılama sürecinin bir sonucu olsa gerektir. Nedeni ne olursa olsun Sovyetler Birliği'nin, Türkiye üzerindeki isteklerinden vazgeçmesi ise Türkiye açısından hem sevindirici ve hem de uzun yıllar sürdürülen kararlı bir politikanın meyvelerinin alınması noktasında da başarılıdır.

Sovyet hükümetinin notasına, 18 Temmuz 1953 tarihinde: "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında bulunmadığını mübeyyin Sovyetler Birliği Hükümetinin beyanatını memnulukla kaydeder. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu beyanatta atıf yapılan iyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tesisi arzusu Türkiye'nin daima beslediği ve beslemeye devam edeceği arzuya tamamen tekabül ettiğini beyan eder. Boğazlar meselesinin, Sovyetlerce de malum olduğu veçhile, Montrö Mukavelesi ahkâmına tabi bulunduğunu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti bu münasebetle tebarüz ettirmek ister"⁵⁷ şeklinde cevap veren Türkiye, görüldüğü üzere Sovyetler Birliğine karşı tedbirli ve diplomatik bir dil kullanmıştır.

⁵⁵ BCA, f. 030. 01. .y. 61. 376. 17.

⁵⁶ Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye gönderdiği ve iki ülke ilişkilerinde soğukluğu ortadan kaldırma ve iyi ilişkileri başlatma amaçlı notadaki dış politika oyunları olayları yorumlayan diğer ülke yazarlarının da dikkatini çekmiştir. Bahsi geçen dönemle ilgili önemli çalışmaları olan Martin McCauley, SSCB'nin notasını "...Sovyet Rusya'nın Boğazlar açısından güvenliğinin, iki ülke için de kabule şayan şartlarda sağlanmasının mümkün olduğu belirtilmek suretiyle Boğazlar konusu yine gündemde tutulmuştur" şeklinde yorumlamaktadır. Martin McCauley, *The Khrushchev Era 1953-1964*, s. 45.

⁵⁷ BCA, f. 030. 01. .y. 61. 376. 17, s. 2.

Dünyanın ilgi gösterdiği Türk-Sovyet karşılıklı notaları, York Shire Post Gazetesinde 12 Haziran 1953 ve New York Times ta 13 Haziran 1953 tarihinde çeşitli makalelerin yayınlanmasına vesile olmuştur⁵⁸.

1 Kasım 1953 tarihinde TBMM açış nutkunda, iki yıl aradan sonra Sovyetler Birliği ile ilgili konulara değinen Cumhurbaşkanı Celal Bayar, konuşmasında şunları söylemiştir: *“Takriben sekiz aydan beri Sovyet Rusya’nın ve diğer Kominform devletlerinin lisanlarında nispi bir yumuşama müşahade edilmektedir. Daha doğrusu bu devletler, yumuşak bir politika güttüklerini tebarüz ettirecek hareketlere başvurmaktadırlar. Bu devletlerin, bu yeni politikalarında samimî olmaları çok şayanı temennidir. Ancak, maddi deliller mevcut olmadıkça, hükme varmanın hatalı olacağına şüphe yoktur. Zahirî sulh taarruzları arkasında harb hazırlıklarına ve sulhsever memleketler içinde yıkıcı faaliyetlere eskisi gibi devam edilmektedir”*⁵⁹.

Celal Bayar’ın nutku incelendiğinde, Sovyetler Birliği ile diğer kominform ülkelerinin bir arada kullanması, TBMM açış nutukları için bir ilktir. Bayar, maddî deliller olmadığı sürece Sovyetlerce dile getirilen sözlere inanmayacaklarını belirtmektedir. Aslında bu nutkun söylendiği tarihte Sovyetler Birliği resmen verdiği nota ile Türkiye üzerindeki isteklerinden vazgeçmişti. Yukarıda bizim de belirttiğimiz notanın muallâk kısımları, Türk yetkililerin de gözünden kaçmamış olsa gerektir. Bayar’ın konuşmasında sezilen bir diğer nokta da Türkiye’nin Sovyetler Birliği’ne karşı üslubu meselesidir. Türkiye’nin özellikle NATO’ya girdikten sonra kendine olan güveninin bir hayli arttığı görülmekte ve bu durum diplomatik metinlere de üslup olarak yansımaktadır.

Çalışmamızın bu bölümünü, 30 Mayıs 1953 tarihli Sovyet notası ve onun iç politikadaki işleyişine serzenişte bulunan İsmet İnönü’nün 18 Kasım 1953 tarihinde TBMM’nde, Ağrı ve Karaköse’de tamir edilen camilere ilişkin soru önergesi nedeniyle yaptığı konuşmayla bitirmek istiyoruz:

“Sovyet Rusya 1945 te Türkiye’den, Şarktan ilçeler istedi, Boğazlardan üsler istedi. Kaç senedir bu politikanın mücadelesi içindeyiz. Sovyet Rusya geçenlerde verdiği bir nota ile bu talebinden vazgeçtiğini söyledi. Sovyet Rusya’nın bizden toprak istemediğini, İstanbul’dan üsler istemediğini vazgeçtiğini nereden haber aldınız? Monte-Karlo radyosu ilan etti, oradan bizim gazetelere aksetti. Duydunuz. Büyük Millet Meclisiyle çalışmayı vazife edinen bir Hükümet böyle bir hâdiseden Büyük Millet Meclisini haberdar etmez mi? 30 Mayıs’ta Sovyet Notasını aldık. Biz, gazetelere akseden haberler üzerine mütalâalarımızı söyledik. Takriben 23-24 Temmuz’da Büyük Millet Meclisi tatil kararı verdi. İki aya yakın bir zaman geçiyor. Hükümet

⁵⁸ BCA, f.030.01. .y. 103.613. 5.

⁵⁹ Özel Şahingiray, age. , s. 472.

böyle bir hâdiseden Büyük Millet Meclisini resmen haberdar etmemiştir. Bizim iddiamız, Büyük Millet Meclisi ile dış politika meselelerinde beraber bulunmamızdır. Büyük Millet Meclisinin irşadından istifade etmeli, hele onun salâhiyetine çok dikkat ve riayet etmelidir. Bunu Hükümete anlatmaya çalışıyoruz. Bunu anladıkları, tatbik ettikleri gün kendilerine yalnız müteşekkir oluruz”⁶⁰.

SONUÇ

Milli Mücadele döneminde temelleri atılan Türkiye Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği dostluğunda, kırılma noktası İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Büyük çatışmada aldıkları rol ve bakış açılarında ortaya çıkan farklılıklar, dost ve komşu iki ülkenin soğuk savaş döneminde farklı kutuplarda yer almasına neden olmuştur.

Türkiye ve Sovyetler Birliğinin gittikçe birbirinden uzaklaşan yolları iki ülkenin birbirlerine karşı bazı hamleler yapmasına sebep olmuştur. Bu hamlelerin ilk adımı Sovyetlerin, Türkiye’ye verdiği notalardır. Özellikle, Türkiye’nin NATO yanlısı tutumundan rahatsız olan Sovyetler, sık sık protesto ve notalar vermiş, zamanla da bu metinlerin sertliği artmıştır. Kendisinden güçlü olmasına rağmen Türkiye, Sovyet notalarına yeri geldiğinde aynı sertlikte cevap vermiş ve alta kalmamaya gayret etmiştir.

Sovyetler Birliğinin, adeta bir soğuk savaş dönemi klasiği olan sorumluluğu karşı tarafa yıkma stratejisi, Türkiye’ye gönderilen notalarda da sıklıkla görülmüştür. Sovyetler, notalarda “NATO’nun saldırgan tutumundan dolayı ortaya çıkacaklardan Türkiye sorumludur” vb. içerikli metinler göndermişse de Türkiye bildiği yoldan dönmemiştir. Belirli bir dönemden sonra da Türkiye, Sovyet notalarına hiç cevap vermez olmuş ve tavrını net biçimde ortaya koymuştur.

Karşılıklı nota trafiğinin yaşandığı dönemde, Sovyetlerin bir diğer hamlesi etkisi altında bulunan hükümetleri kullanmak olmuştur. Bulgaristan’da yaşayan Türklerin göç ettirilmesi tehdidi bu minvalde iyi bir örnektir. Bu hamleye Türkiye’nin karşılığı ise komünizm aleyhine fetva yayınlanması şeklinde olmuştur.

Demokrat Parti iktidara geldikten sonra, komünizm fikriyle mücadele, Sovyetler Birliği ile mücadelede etkin bir usul olarak benimsenmiştir. İzmir Fuarında bulunan Çekoslovakya pavyonunun komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılması hadisesi de konunun geldiği yeri göstermesi açısından etkili bir örnektir.

⁶⁰ İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973, C. II, s. 124.

Dönemin Türk-Sovyet ilişkilerini değerlendirirken gözden kaçırılması gereken bir diğer etmen, hiç şüphesiz Cumhurbaşkanlarının Türkiye Büyük Millet Meclisi açılışlarında yaptıkları konuşmalardır. Yıllar içerisinde, iç ve dış politika analizi ile gelecek dönemin yönünün gösterildiği nutuklar halini alan bu metinler, dönemin Türk-Sovyet ilişkilerine de ışık tutmaktadır. 1948 yılından beri cumhurbaşkanlarının açılış metinlerinde birkaç temenni cümlesinden ileri gitmeyen Türk-Sovyet ilişkileri konusu, Demokrat Partinin iktidarından sonraki ilk meclis açılışında da değişmemiştir. Sonraki iki yılda Türk-Sovyet ilişkilerine hiç değinilmemesi ise iki devletin arasındaki gerginlik ve mücadelenin bir yansıması olarak karşımıza gelmektedir. Stalin'in vefatı, Sovyetlerin değişen politikası ve bunun Türk-Sovyet ilişkilerine yansıması olarak 1953 yılı nutkunda; iki devlet arasındaki ilişkilere verilen kısım az da olsa genişlemiştir. Metinden, komşusunun samimiyetine inanmak isteyen fakat şüpheli ve temkinli yaklaşımı da elden bırakmayan bir Türkiye bakışının olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, İkinci Dünya Savaşının ortalarından itibaren farklılaşmaya başlayan Türkiye ve Sovyetler Birliği politikaları ile yönelimleri, iki komşu ülkenin farklı taraflara gitmesine sebep olmuştur. Milli Mücadele döneminden beri sıkı ilişkiler içerisinde olan iki komşu ülkenin farklı kutuplara kayması ikili ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Değişen ilişkiler, daha kuvvetli bir ülke görünümündeki Sovyetler Birliğinin, Türkiye'ye baskı yapmasına neden olmuş, Türkiye ise bunu kesinlikle kabul etmemiş ve kararından dönmemiştir. 1950 yılında Demokrat Partinin iktidara gelmesi ile bir süredir değişmekte olan Türk-Sovyet ilişkilerinde büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır. Gün geçtikçe birbirinden uzaklaşan iki ülkeyi yakınlaştırmak ve gerilen ortamı yumuşatmak mümkün olmamıştır. Ancak, Stalin'in 1953'teki vefatı ve ardından değişen Sovyet politikalarından sonra iki ülke arasındaki ilişkilerde nispeten yakınlaşma sağlanabilmiştir.

KAYNAKLAR

Arşivler

-Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Gazeteler (1952-1953)

- Cumhuriyet
- İzvestiya
- Pravda
- Ulus
- Vatan
- Zafer

Telif Eserler

- AKALIN Cüneyt, Soğuk Savaş ABD ve Türkiye 1, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003.
- ARMAOĞLU Fahir, 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi, Alkım Yayınları, İstanbul 2012.
- ATAÖV Türkkaya, Amerika NATO ve Türkiye, İleri Yayınları, İstanbul 2006.
- BAĞCI Hüseyin, Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar, METU PRESS Yayınları, Ankara 2001.
- BİLGE Ahmet Suat, Güç Komşuluk - Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri 1920-1964, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1992.
- DÜLGER Sema, Dünden Bugüne Devletin Zirvesindekiler, Neden Yayınları, İstanbul 2011.
- EROL Mehmet Seyfettin, "Sovyet Talepleri (Stalin) Krizi", Türk Dış Politikasında 41 Kriz: 1924-2014, ed. Haydar Çakmak, Kripto Yayınları, Ankara 2013.
- GÜRÜN Kâmuran, Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- HILGER Gustav – Georg Von Rauch, Lenin-Stalin İstoriçeskiye Silueti, Fenix, Rostov Na Donu 1998.
- İNALCIK Halil, "Osmanlı Rus İlişkileri 1492-1700", Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl (1492-1992) Sempozyumu, Ankara, 12-14 Aralık 1992.
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973, Derleyen: Ali Rıza Cihan, Yayına Hazırlayan: Engin Karapınar, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, C. II, Ankara 1993.
- KUNERALP Zeki, Sadece Diplomat, (yayınevi belirtilmemiştir), İstanbul 1981.
- KURAT Akdes Nimet, Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.
- McCAULEY Martin, The Khrushchev Era 1953-1964, Pearson&Longman, London 1995.
- Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:279, Ankara 1969.

- SARAY Mehmet, Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- SARINAY Yusuf, "Türkiye'nin NATO'ya Girişi", Türkler, C. XVI, Ankara 2002.
- SONYEL Sâlahi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- SOYSAL İsmail, Türk Dış Politikası İncelemeler İçin Klavuz 1919-1993, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.
- ŞAHİNGİRAY Özel, Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1920-1953, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999.
- Türkiye Cumhuriyeti 80. Yıl Kronolojisi, Editör: M. Mesut Uyanık, Anadolu Ajansı Yayınları, Ankara 2004.
- UÇAROL Rifat, Siyasi Tarih (1789-1994), Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.
- WILDMAN Allan K. ,TheEnd of the Russian Imperial Army: The Old Army and the Soldiers' Revolt (March-April 1917), Princeton University Press, New Jersey 1980.
- YILMAZ Salih – Abdullah YAKŞI, "Osmanlı Devleti'nden Günümüze Türk-Rus İlişkileri", TYB Akademi Dergisi XVII (Mayıs 2016), Ankara.
- ZALESSKIY, K. A. ,İmperiya Stalina, Veçe, Moskva 2000.

İnternet Kaynakları

http://www.izlesenevideo.com/vidyo/izleindir/LkKpiU7atZo/Stalin_funeral.

